Адміністративне право

УДК 347.73 (477)

Мушенок Віктор Васильович
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Київський національний торговельно-економічний університет
Мушенок Виктор Васильевич
доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры общеправовых дисциплин
Киевский национальный торгово-экономический университет
Mushenok Viktor
Doctor of Science of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of General Law Disciplines
Kyiv National University of Trade and Economics

ПОДАТКОВО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ
НАЛОГОВО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ В УКРАИНЕ
TAX AND LEGAL PRINCIPLES OF STATE REGULATION OF THE ELECTRICITY MARKET IN UKRAINE

Анотація. *В статті охарактеризовано податково-правові засади державної політики регулювання відносин на ринку електроенергії в Україні. Зокрема, досліджено в історичному аспекті вплив діючого до 2014 року такого обов'язкового податкового платежу як збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками на формування фінансово-господарського стану виробників електричної*

енергії. Визначено, як особливість адміністративно-правового регулювання означуваних відносин той факт, що зазначений правовий механізм оподаткування можливо визначити як вид непрямої (податкової) державної фінансової підтримки окремих суб'єктів гідро електроенергетики нашої держави тому, що юридичні особи-виробники електричної енергії на малих гідроелектростанціях мали законодавчо закріплену можливість спрямовувати кошти у розмірі збору на будівництво нових та реконструкцію і модернізацію діючих малих гідроелектростанцій. Зроблено узагальнення про те, що державна політика в енергетичному секторі економіки України є комплексом вироблення та узгодження з основними політичними суб'єктами суспільства системи цілей та забезпечення їх досягнення органами державної законодавчої і виконавчої влади за допомогою нормативно-правових актів, а також здійснення заходів з виконання організаційних, фінансових, контрольно-наглядових та інших функцій для забезпечення розвитку цього сектору шляхом сприяння організації та здійсненню процесу будівництва нових та реконструкції, а також модернізації діючих малих гідроелектростанцій. Надано пропозиції щодо напрямів правового регулювання величини показника податкового навантаження на таких виробників, шляхом внесення змін до Податкового кодексу України, та визначено загальні пріоритетні напрями лібералізації державної податкової політики щодо окремих суб'єктів ринку електроенергії в Україні.

Ключові слова: *адміністративно-правове регулювання, акцизний податок, державна енергетична політика, непряма державна підтримка, податкові правовідносини, ринок електроенергії.*

Аннотация. *В статье охарактеризованы налогово-правовые основы государственной политики регулирования отношений на рынке электроэнергии в Украине. В частности, исследованы в историческом*

аспекте влияние действующего до 2014 года такого обязательного налогового платежа как сбор в виде целевой надбавки к действующему тарифу на электрическую и тепловую энергию, кроме электроэнергии, произведенной квалифицированными когенерационными установками на формирование финансово-хозяйственного состояния производителей электроэнергии. Определено, как особенность административно-правового регулирования означаемым отношений тот факт, что указанный правовой механизм налогообложения можно определить как вид косвенной (налоговой) государственной финансовой поддержки отдельных субъектов гидроэлектроэнергетики нашего государства том, что юридические лица-производители электрической энергии на малых гидроэлектростанциях имели законодательно закрепленную возможность направлять средства в размере сбора на строительство новых и реконструкцию и модернизацию действующих малых гидроэлектростанций. Сделано обобщение о том, что государственная политика в энергетическом секторе экономики Украины является комплексом выработки и согласования с основными политическими субъектами общества системы целей и обеспечения их достижения органами государственной законодательной и исполнительной власти с помощью нормативно-правовых актов, а также осуществление мероприятий по выполнению организационных, финансовых, контрольно-надзорных и других функций для обеспечения развития этого сектора путем содействия организации и осуществлению процесса строительства новых и реконструкции, а также модернизации действующих малых гидроэлектростанций. Даны предложения по направлениям правового регулирования величины показателя налоговой нагрузки на таких производителей, путем внесения изменений в Налоговый кодекс Украины и определены общие приоритетные направления либерализации государственной налоговой политики в отношении отдельных субъектов рынка электроэнергии в Украине.

Ключевые слова: *административно-правовое регулирование, акцизный налог, государственная энергетическая политика, косвенная государственная поддержка, налоговые правоотношения, рынок электроэнергии.*

Summary. *The article describes the tax and legal principles of the state policy of regulating relations on the electricity market in Ukraine. In particular, the historical aspect of the impact of the mandatory tax payment in force until 2014 as a collection in the form of a target surcharge to the current tariff for electricity and heat, except for electricity produced by qualified cogeneration units on the formation of financial and economic condition of electricity producers. Defined as a feature of administrative and legal regulation of these relations is the fact that this legal mechanism of taxation can be defined as a type of indirect (tax) state financial support of individual hydropower entities of our state because legal entities producing electricity at small hydropower plants had a legislative fixed opportunity to direct funds in the amount of the fee for the construction of new and reconstruction and modernization of existing small hydropower plants. It is generalized that the state policy in the energy sector of Ukraine's economy is a complex of development and coordination with the main political actors of society of the system of goals and ensuring their achievement by state legislative and executive authorities through regulations and implementation measures. organizational, financial, supervisory and other functions to ensure the development of this sector by facilitating the organization and implementation of the process of construction of new and reconstruction, as well as the modernization of existing small hydropower plants. Proposals on the areas of legal regulation of the tax burden on such producers, by amending the Tax Code of Ukraine, and identified general priorities for liberalization of state tax policy for certain entities in the electricity market in Ukraine.*

Key words: *administrative and legal regulation, excise tax, state energy policy, indirect state support, tax relations, electricity market.*

Постановка проблеми. Ефективне адміністративно-правове регулювання такої базової галузі національної економіки як електроенергетика є необхідною умовою стабілізації, структурних перетворень економіки України, а також задоволення потреб промисловості та населення в електричній енергії. Підтримання авторської позиції знаходимо і у науковому доробку відомого вітчизняного ученого Битяка Ю.П., який зазначає, що «енергетичний комплекс» як системний господарський «організм» що знаходиться у постійно функціонуючому та у стані постійного розвитку, органічно передбачає також і стан відповідно систематизованого законодавства [2, с. 23]. Тобто, раціональна нормативно-правова політика держави є важливим фактором надійного і сталого функціонування галузі, від якої значною мірою залежать можливості забезпечення енергетичної безпеки держави та темпи виходу України із скрутного економічного становища.

Податково-правове регулювання відносин у електроенергетиці наразі, на нашу думку, полягає у закріпленні певних законодавчих режимів стимулюючого (інвестиційного) оподаткування виробників електричної енергії. Тобто, стимулюючий державний адміністративно-правовий вплив на функціонування суб'єктів-виробників на ринку електроенергії може здійснюється і через механізм оподаткування. Адже тісний взаємозв'язок держави та виробників електроенергії нами пов'язується, у першу чергу, з публічним інтересом держави, який характеризується можливостями держави та вимогами суспільства щодо фінансового забезпеченням виконання державою комплексу своїх завдань і функцій.

Досліджуючи наразі особливості податково-правової складової механізму регулювання ринку електроенергії, звернемо увагу на той факт, що протягом сучасного періоду державотворення в Україні на структуру та кінцеву величину вартості товарів, робіт, послуг у сфері гідро електроенергетики впливали ряд фінансово-правових інструментів, серед яких

ключове місце належить прямим та непрямим податкам, зборам та іншим обов'язковим платежам.

Аналіз основних досліджень. Дослідженням політики держави у частині правового регулювання ринку електроенергії загалом присвячено значна кількість досліджень вітчизняних науковців як представників різних галузей права, економіки, державного управління. Зокрема, слід звернути увагу на комплексні дослідження Ажнакіна С.Г., Битяка О.Ю., Білоцького С.Д., Кузьминчук Н.В. [1–4] на інших. Однак, у межах даного дослідження, автора у більшій мірі зацікавили наукові здобутки, які розкривають особливості адміністративно-правового механізму регулювання ринку електроенергії, які визначено у працях таких науковців як Берлач Г.В., Віхров О.П., Губрієнко О.М., Майданевич М.В. [5–8] та інших.

Проте, особливості адміністративно-правового впливу податків на формування ринку електроенергії в Україні не були досліджені належним чином представниками вітчизняної адміністративно-правової науки, що спонукає автора до подальших досліджень у даному напрямі та формування пропозицій щодо зниження податкового навантаження і забезпечення належного рівня фінансово-господарського стану вітчизняних виробників електричної енергії.

Метою даної статті є спроба охарактеризувати податково-правові засади державного регулювання відносин на ринку електроенергії в Україні. Зокрема, дослідити в історичному аспекті вплив збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками на формування фінансово-господарського стану виробників електричної енергії, а також надати пропозиції щодо інструментів правового регулювання величини показника податкового навантаження на таких виробників та визначити загальні пріоритетні напрями лібералізації державної податкової політики щодо окремих суб'єктів ринку електроенергії в Україні.

Виклад основного матеріалу. Державна податкова політика України є правовим засобом регулювання фінансової діяльності держави. Така діяльність, у першу чергу, полягає у організації та здійснення процесу формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів держави. Метою зазначеної державної діяльності є забезпечення здійснення комплексу функцій по організації адміністративного управління процесом функціонування усіх верств населення у межах країни та здійснення міжнародного співробітництва. Зазначений процес у науці адміністративного права називається фінансовими правовідносинами, однією із важливих ланок якого є податкові правовідносини.

З 2011 року відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, регулюються Податковим кодексом України (надалі – ПК України). Зокрема, зазначений кодифікований нормативно-правовий акт визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства тощо [9].

У ПК України (редакція 2011-2014р.р.) у ст. 9 («Загальнодержавні податки та збори») було зафіксовано справляння збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками (п. 9.1. 17) [9]. Довідково слід зазначити, що даний збір визначався п. 25 ст. 13 («Види податків і зборів (обов'язкових платежів), що справляються на території України») Розділу II («Види податків і зборів (обов'язкових платежів) і порядок зарахування їх до бюджетів і державних цільових фондів») Закону України «Про систему оподаткування» [10], який втратив чинність після прийняття ПК України.

Отже, главою 3 («Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну і теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками») Розділу XIV («Спеціальні податкові режими») ПК України протягом 2011-2014 років визначався порядок нарахування та сплати зазначеного вище збору. З метою уникнення використання повної назви даного збору, пропонуємо скорочену назву по тексту статті – збір.

Отже, спираючись на норми статей 310–313 ПК України, надамо коротку характеристику збору. Платниками збору були: оптовий постачальник електричної енергії та виробники електричної енергії, які мали ліцензію на право здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії та продавали її поза оптовим ринком електричної енергії, та теплової енергії (ст. 310). Об'єктом оподаткування збором було: а) для оптового постачальника електричної енергії – вартість відпущеної електричної енергії без урахування податку на додану вартість (надалі – ПДВ); б) для юридичних осіб – вартість відпущеної електричної енергії, що продається поза оптовим ринком електричної енергії, зменшена на вартість електричної енергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками та/або з відновлюваних джерел енергії, а для гідроенергії – виключно у частині виробленої малими гідроелектростанціями без урахування ПДВ (ст. 311). Ставка збору становила 3 відсотки від вартості фактично відпущеної платником збору електричної енергії без урахування ПДВ (ст. 312) [10].

Аналізуючи податково-правовий механізм адміністрування збору, нами зазначається, що у ст. 313 («Порядок обчислення і сплати збору») ПК України були закладені певні стимулюючі економічні особливостей для платника такого збору:

1) базовий податковий (звітний) період для збору дорівнював календарному місяцю (п. 313.1. ст. 313);

2) збір сплачувався його платниками у строки, визначені для місячного податкового (звітного) періоду, за місцем податкової реєстрації (п. 313.6. ст. 313);

3) юридичні особи-виробники електричної енергії на малих гідроелектростанціях потужністю до 20 МВт спрямовували кошти у розмірі збору на будівництво нових та реконструкцію і модернізацію діючих малих гідроелектростанцій потужністю до 20 МВт. (п. 313.5) [10].

Якщо місячний податковий звітний період для нарахування і сплати збору є позитивним для платника, на нашу думку, як можливість швидкого обороту його власних фінансових ресурсів, що може не схвалюватися іншими науковцями, особливо зі сфери економіки підприємств, то можливість спрямовувати кошти у розмірі збору (фактично належні державі як «обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку» [10]) на будівництво нових та реконструкцію і модернізацію діючих малих гідроелектростанцій є у повній мірі механізмом непрямої (податкової) державної фінансової підтримки гідро електроенергетики нашої держави.

На підставі аналізу зазначеного вище елементу стимулюючого (інвестиційного) оподаткування, робимо узагальнення про те, що державна політика податкового стимулювання в енергетичному секторі економіки України є комплексом вироблення та узгодження органами державної законодавчої і виконавчої влади як представниками суспільства системи цілей та забезпечення їх досягнення за допомогою нормативно-правових актів, а також здійснення заходів з виконання організаційних, фіскальних, контрольно-наглядових та інших функцій для забезпечення розвитку цього сектору шляхом сприяння організації та здійсненню процесу будівництва нових та реконструкції, а також модернізації діючих об’єктів гідро електроенергетики.

Проте, незважаючи на очевидний суспільно-економічний ефект від податкового стимулювання для суб'єктів ринку електроенергії, Законом України від 28.12.2014 № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо податкової реформи» внесено зміни до ПК України, згідно з якими було скорочено кількість податків та зборів, які справляються в Україні шляхом трансформування або скасування. Зокрема, здійснено комплексне трансформування ряду рентних платежів в один платіж – рентна плата (за користування надрами для видобування корисних копалин та в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; за користування радіочастотним ресурсом України; за спеціальне використання води та лісових ресурсів; за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України). Крім того, законодавцем здійснено: перенесення плати за землю до складу місцевих податків та консолідація плати за землю з податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки у складі податку на нерухоме майно; скасування справляння екологічного податку за викиди забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення та збору за першу реєстрацію транспортного засобу, а також збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності [11].

Поряд з цими суперечливими змінами Законом України від 28.12.2014 № 71-VIII здійснено включення до переліку підакцизних товарів електричної енергії, внаслідок чого скасовується збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками [11].

Поряд із скасуванням правового механізму стимулюючого оподаткування для суб'єктів електроенергетики зазначеним вище законом дещо удосконалено правові засади оподаткування суб'єктів

електроенергетики. Зокрема, приведено у відповідність норми ПК України до положень Закону України «Про ринок електричної енергії» [12]. Наприклад, платниками акцизного податку визначено виробників електричної енергії, які мають ліцензію на право здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії і продають її на ринку електричної енергії. Також уточнено і перелік операцій, які є об'єктом оподаткування акцизним податком, зокрема, передача для власного споживання в межах одного підприємства електричної енергії, що вироблена на цьому підприємстві, виключена з об'єкта оподаткування [11].

Серед зазначених вище податкових змін, як позитивний момент адміністративно-правового захисту вітчизняного платника податків стало те, що виробники електричної енергії були звільнені від сплати акцизного податку з електроенергії для власного споживання [11]. Адже, згідно ПК України до операцій, що є об'єктом оподаткування акцизним податком належать і реалізація та/або передача в межах одного підприємства підакцизних товарів (продукції) з метою власного споживання, промислової переробки, своїм працівникам, а також здійснення внесків підакцизними товарами (продукцією) до статутного капіталу. Водночас, норма підп. 213.1.2 п. 213.1 ст. 213 ПК України не поширюється на операції з передачі в межах одного підприємства електричної енергії (за кодом 2716 00 00 00 згідно з УКТ ЗЕД), виробленої на об'єктах електроенергетики [10].

Також Законом України від 28.12.2014 № 71-VIII внесено зміни до ПК України в частині уточнення визначення платника акцизного податку – виробника електричної енергії та виключено з переліку платників акцизного податку оптового постачальника електричної енергії (підп. 212.1.13 п. 212.1 ст. 212 [10]. Отже, платниками акцизного податку тепер вважаються виробники електричної енергії, які мають ліцензію на право здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії і продають її на ринку електричної енергії.

Висновки. Адміністративно-правове регулювання ринку електроенергії в Україні є важливим елементом державної політики та повинно реалізовуватись на засадах забезпечення спеціальної (пільгової) поведінки вітчизняних виробників електричної енергії, особливо малих гідроелектростанцій. Податкова політика у сфері гідро електроенергетики повинна являти собою діяльність держави у сфері оподаткування вітчизняних виробників електричної енергії, яка передбачає правову регламентацію процесу справляння податкових платежів до ДБ України та місцевих бюджетів, у ході забезпечення якої реалізуються конкретні функції оподаткування, що проявляють сутність такого процесу в дії та є способом вираження його властивостей у гідноенергетичному секторі економіки України. Адміністративно-правові засади реалізації податкової політики повинні бути спрямовані на встановлення для виробників електричної енергії об'єктивного рівня податкового навантаження. Правове регулювання відносин в сфері гідроелектроенергетики повинно бути направлене на відновлення механізму державної фінансової підтримки вітчизняних виробників електричної енергії, особливо малих гідроелектростанцій, зокрема існуючого до кінця 2014 року спеціального податкового режиму, згідно з яким, юридичні особи – виробники електричної енергії на малих гідроелектростанціях можуть спрямовувати кошти у розмірі сплати акцизного податку на будівництво нових та реконструкцію і модернізацію діючих малих гідроелектростанцій. Про що необхідно внести відповідний абзац до підп. 213.1.2, ст.213, Розділу VI ПК України.

Перспективами для подальшого наукового пошуку у царині проблем адміністративно-правового регулювання ринку електроенергії в Україні є удосконалення стратегії правового регулювання податкових відносин щодо зниження рівня податкового навантаження та його розподіл в залежності від виду та потужності виробника електричної енергії.

Література

1. Ажнакін С.Г. Шляхи модернізації оптового ринку електроенергетики України // Економічні інновації. 2012. Вип. 47. С. 15–22.
2. Битяк О.Ю. Господарсько-правове забезпечення функціонування електроенергетичного ринку України: дисертація на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. спец. 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Харків. 2010. 245 с. URL: http://mydisser.com/ru/search.html?srchwhat=
3. Білоцького С.Д. Правове регулювання використання відновлюваних джерел енергії в рамках Європейського Союзу // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 105 (Ч. I), 2012. С. 58–66.
4. Кузьминчук Н.В. Ринок електричної енергії України: проблеми державного регулювання й перспективи розвитку // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. 2013. № 4 (24). С. 139–148.
5. Берлач Г.В. Теоретичні аспекти та юридичні підходи до визначення правової природи суспільних відносин, що виникають у сфері природних монополій // Правові новели. 2018. №6. С. 58–64.
6. Віхров О.П. Правові засади регулювання ринку електричної енергії // Економіка та право. 2016. № 1 (43). С. 11–18.
7. Губрієнко О.М. Організаційно-правові засади державного управління в галузі електроенергетики в Україні: дисертація на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. спец. 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запоріжжя. 2006. 243 с.
8. Майданевич Н. В. Аміністративно-правове регулювання відносин у сфері електроенергетики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юридич. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; Національний університет біоресурсів і природокористування України. К., 2015. 19 с

9. Податковий кодекс України: закон України від 02.12. 2010 № 2755-VI. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17
10. Про систему оподаткування: Закон України від 25 червня 1991 № 1251-XII. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5007-17.
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо податкової реформи: Закон України від 28 грудня 2014 № 71-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text
12. Про ринок електричної енергії: Закон України 13 квітня 2017 № 2019-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text

References

1. Azhnakin S.H. Shlyakhy modernizatsiyi optovoho rynku elektroenerhetyky Ukrayiny. Ekonomichni innovatsiyi. 2012. Vyp. 47. S. 15–22.
2. Bytyak O.Yu. Hospodars′ko-pravove zabezpechennya funktsionuvannya elektroenerhetychnoho rynku Ukrayiny: dysertatsiya na zdob. nauk. stup. kand. yuryd. nauk. spets. 12.00.04 – hospodars′ke pravo; hospodars′ko-protsesual′ne pravo. Kharkiv. 2010. 245 s. URL: http://mydisser.com/ru/search.html?srchwhat=
3. Bilots′koho S.D. Pravove rehulyuvannya vykorystannya vidnovlyuvanykh dzherel enerhiyi v ramkakh Yevropeys′koho Soyuzu. Aktual′ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. Vyp. 105 (CH. I), 2012. S. 58–66.
4. Kuz′mynchuk N.V. Rynok elektrychnoyi enerhiyi Ukrayiny: problemy derzhavnoho rehulyuvannya y perspektyvy rozvytku // Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy mashynobudivnoyi haluzi: problemy teoriyi ta praktyky. 2013. № 4 (24). S. 139–148.
5. Berlach H.V. Teoretychni aspekty ta yurydychni pidkhody do vyznachennya pravovoyi pryrody suspil′nykh vidnosyn, shcho vynykayut′ u sferi pryrodnykh monopoliy // Pravovi novely. 2018. №6. S. 58–64.

6. Vikhrov O.P. Pravovi zasady rehulyuvannya rynku elektrychnoyi enerhiyi // Ekonomika ta pravo. 2016. № 1 (43). S. 11–18.
7. Hubriyenko O.M. Orhanizatsiyno-pravovi zasady derzhavnoho upravlinnya v haluzi elektroenerhetyky v Ukrayini: dysertatsiya na zdob. nauk. stup. kand. yuryd. nauk. spets. 12.00.07 – teoriya upravlinnya; administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo. Zaporizhzhya. 2006. 243 s.
8. Maydanevych N. V. Aministratyvno-pravove rehulyuvannya vidnosyn u sferi elektroenerhetyky: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kandydata yurydych. nauk: 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo; Natsional′nyy universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. K., 2015. 19 s
9. Podatkovyy kodeks Ukrayiny: zakon Ukrayiny vid 02.12. 2010 № 2755-VI. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17
10. Pro systemu opodatkuvannya: Zakon Ukrayiny vid 25 chervnya 1991 № 1251-KHII. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5007-17.
11. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta deyakykh zakoniv Ukrayiny shchodo podatkovoyi reformy: Zakon Ukrayiny vid 28 hrudnya 2014 № 71-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text
12. Pro rynok elektrychnoyi enerhiyi: Zakon Ukrayiny 13 kvitnya 2017 № 2019-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text